

Peter Bootsma

DE MOLUKSE ACTIES

Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978

Boom – Amsterdam

De oorspronkelijke versie van dit boek uit 2000 was gebaseerd op uitvoerig onderzoek dat ook ten grondslag lag aan de documentaire *Dutch Approach*, geproduceerd door Pieter van Huystee, eindredactie door Hans Dortmans, i.o.v. NPS, uitgezonden in het najaar van 2000.

Afbeelding omslag: De gekaapte trein bij De Punt (ANP).

Omslagontwerp: Bart van den Tooren, Amsterdam

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland, Amsterdam

© 2015 Peter Bootsma

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

ISBN 978 90 89537966

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

INHOUD

Voorwoord bij de herziene editie	7
Inleiding	11
HOOFDSTUK 1 De periode tot 1970	15
HOOFDSTUK 2 Wassenaar	33
HOOFDSTUK 3 De periode 1970-1975	51
HOOFDSTUK 4 Wijster en Amsterdam	75
HOOFDSTUK 5 De periode 1975-1977	157
HOOFDSTUK 6 De Punt en Bovensmilde	171
HOOFDSTUK 7 Assen	315
Epiloog	335
Noten	347
Literatuur	357
Interviews	359
Personenregister	361

VOORWOORD BIJ DE HERZIENE EDITIE

Er was alle aanleiding om de oorspronkelijke editie van *De Molukse acties – treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* uit 2000 te herzien. De eerste en meest voor de hand liggende was dat het boek schoon uitverkocht was. Een auteur wil graag dat zijn boeken gelezen worden, niet dat ze niet meer verkrijgbaar zijn.

Het herzien van de druk uit 2000 bleek meer werk dan het herschrijven van de oorspronkelijke tekst. Dat ligt niet in de laatste plaats aan het in november 2014 verschenen ‘Verslag van een archiefonderzoek’ dat werd uitgebracht door het departement van Veiligheid en Justitie, samen met Defensie. Dit Verslag bevat antwoorden op Kamervragen van november 2013 naar de manier waarop in 1977 de treinkaping bij De Punt is beëindigd. Dat de afwikkeling van deze kaping 37 jaar na dato zo uitgebreid onderzocht is, toont al aan hoe belangrijk dit onderwerp is in de Nederlandse en de Molukse geschiedenis.

De treinkapingen maken nog steeds deel uit van het Nederlandse collectieve geheugen. Dat mag onder meer blijken uit het feit dat op de voorzijde van het jaaroverzicht van de jaren zeventig uit een door de NOS uitgebrachte reeks jaaroverzichten, een foto van de beschoten trein in De Punt het meest prominent is afgebeeld (groter dan de foto’s van een snelweg tijdens de autoloze zondagen en het aftreden van president Nixon).

Dit boek is bedoeld voor wie helemaal op de hoogte wil zijn van de huidige stand van de geschiedschrijving omtrent de zes Molukse acties die in de jaren zeventig plaatsvonden: in Wassenaar (1970), Wijster en Amsterdam (1975), De Punt en Bovensmilde (1977) en Assen (1978). De achtergrond van de Molukse geschiedenis – de redenen voor de acties –, en de aanpak van de Nederlandse overheid daarbij, staan natuurlijk steeds centraal.

Het genoemde ‘Verslag van een archiefonderzoek’ omvat een lijst van de daarvoor geraadpleegde archieven en andere bronnen. Die ambieert uitputtend

te zijn en omvat maar liefst 21 pagina's. Het was ondoenlijk om al die archieven na te gaan. Daarom zijn alleen de belangrijkste geraadpleegd. In de voetnoten van dit boek wordt steeds naar de vindplaats verwezen. De genoemde bronnenlijst plaatste de schrijver voor een onvermoed probleem: sommige van de daar genoemde archieven bleken alleen traceerbaar door de vermelding daar. Alle archiefbeheerders in Nederland worden dus bij deze opgeroepen de inventaris van de onder hen berustende archieven gewoon op hun website te zetten, ook van beperkt openbare archieven, anders maken zij het leven van onderzoekers wel heel ingewikkeld.

De basis voor de editie uit 2000 werd gevormd door de gesprekken die toen gevoerd zijn ten behoeve van de vierdelige, eveneens uit 2000 daterende documentaire *Dutch Approach* (tegenwoordig in zijn geheel te zien op youtube), gemaakt door Pieter van Huystee, en een aantal aanvullende gesprekken door de auteur. Net als in de oorspronkelijke uitgave geldt voor citaten zonder noot dat deze afkomstig zijn uit het (transcript van) het betreffende gesprek.

De bronnenbasis van de editie uit 2000 was nog betrekkelijk mager; er was toen voor gekozen om aan te sluiten bij het materiaal dat gebruikt werd voor *Dutch Approach*. Omdat tal van archieven in 2000 nog niet beschikbaar waren maar inmiddels wel, is ervoor gekozen het boek aan te vullen met materiaal daaruit. Deze herziene editie is voorzien van een veel betere bronnenbasis dan de oorspronkelijke uitgave.

Mijn eigen teksten van vijftien jaar geleden heb ik flink ingekort, omdat deze bij herlezing nogal eens reacties opriepen als: 'wat is dit wijdlopig geformuleerd', 'dit staat ergens anders ook al' of 'dit kan er wel uit'. Het boek is daardoor, behalve leesbaarder, ook dunner geworden dan de oorspronkelijke editie.

Een probleem bij het 'Verslag van een archiefonderzoek' is dat daarin soms alleen een conclusie wordt gepresenteerd. Dat geldt met name voor de doodsoorzaak van de zes gijzelnemers van De Punt: al sinds 1977 is dat een heet hangijzer voor hun nabestaanden, zoals uit dit boek zal blijken. In dit boek worden daarover meer achtergronden geschetst. Dat is mogelijk doordat het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) hier in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie ten behoeve van het 'Verslag van een archiefonderzoek' uitgebreid onderzoek naar heeft gedaan. De voorzitter van de ambtelijke werkgroep, die het 'Verslag van een archiefonderzoek' heeft opgesteld, mr.dr. J.T.K. Bos, was bereid om daarover met mij in gesprek te gaan. Wanneer uit dat gesprek geput wordt, staat dat vermeld in een noot.

Omwille van de verifieerbaarheid van dit alles is op grond van de Wet op Openbaarheid van Bestuur een verzoek ingediend omtrent deze onderzoeken

van het NFI. Indien dit gehonoreerd wordt, zal dit materiaal gepubliceerd worden op de website www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties, waar het voor eenieder te raadplegen is.

In een aantal gevallen kon voor dit boek alleen informatie worden verkregen op basis van vertrouwelijkheid. In die gevallen is verwezen naar een gesprek met de materiedeskundige die over dat onderwerp informatie heeft verschaft.

Velen ben ik dankbaar voor hun hulp bij de totstandkoming van deze herziene editie. Ik noem met name Aly de Boer, Bert van den Braak, Peter Dillingh, Hans Dortmans, Frans van Dijk, Jelle Gaemers, Eduard Groen, Bernhard Hanskamp, Jan Hindriks, Carla Hoetink, Gijs de Jong, Michel Ketelaars, Paula Kleine, Otto Kuipers, Martin van Leeuwen, Hendrien Maat, Nico Spilt (van www.nicospilt.com), Ivo van Spronsen, Arnoud Strijker, Frieda Tomaso, Peter van der Vlist, Cees Wiebes en Ino Wubben. Daarnaast natuurlijk de materiedeskundigen: zij weten wie zij zijn. Geert van der Meulen en de medewerkers van het fonds Geschiedenis van Uitgeverij Boom zijn altijd een plezier om mee samen te werken. Wouter Hankel komt dank toe voor de al vijftien jaar durende en ook nu weer niet aflatende steun bij de totstandkoming van mijn boeken: het lijkt gewoon te worden, maar ik blijf er bijzonder veel waarde aan hechten.

Last but not least: Sander, veel dank voor de mentale steun.

Peter Bootsma
Leiden, juli 2015

INLEIDING

De datum 16 april 2015 kan als een historische dag de boeken in. Die ochtend staat van 10 tot 12 uur een openbare vergadering van de Kamercommissie Veiligheid en Justitie gepland in de Thorbeckezaal van de Tweede Kamer; een zogeheten Algemeen Overleg. Het onderwerp: ‘Verslag van een archiefonderzoek naar de treinkaping bij De Punt in 1977’. Achter de vergadertafel nemen vijf Kamerleden plaats. Vier daarvan spreken namens een fractie die deze vergadering belangrijk genoeg vindt om er deel aan te nemen: Harry van Bommel (SP), Jeroen Recourt (PvdA), Wassila Hachchi (D66) en Foort van Oosten (VVD). Als vijfde is er de voorzitter van de vaste Kamercommissie, Loes Ypma, die deze vergadering zal voorzitten. Eveneens achter de tafel zitten twee ministers: Ard van der Steur, sinds een maand minister van Veiligheid en Justitie, en Jeanine Hennis-Plasschaert, vanaf het aantreden van het tweede kabinet-Rutte minister van Defensie. Daarnaast is er veel ambtelijke ondersteuning voor de bewindslieden meegekomen.

Tegen half twaalf zijn er twee termijnen van Kamer en regering geweest en sluit Ypma de vergadering. Dan gebeurt het: vooraan in het publiek staan enkele mensen op die vervolgens een lied aanheffen. Spontaan gaan ook de ministers en Kamerleden staan, net als de meeste overige aanwezigen. Het is het Molukse volkslied dat door een van ’s lands vergaderzalen weerklinkt. Aan het eind wordt drie keer ‘Mena Murial’ geroepen: de strijdkreet van de Republiek Maluku Selatan, afgekort RMS.

Op de voorste rij staan Junus Ririmasse en Gustav Tehupuring. Zij behoorden in 1977 tot diegenen die naar het middel van geweld grepen om aandacht te vragen voor hun politieke doel, de vrije Zuid-Molukse republiek. Gustav was een van degenen die in de lagere school in Bovensmilde meer dan honderd kinderen in gijzeling hield. Nadat die na vier dagen waren vrijgelaten bleven vier leerkrachten nog ruim twee weken gegijzeld. Junus behoorde tot de groep die in

dezelfde periode een trein met meer dan vijftig mensen nabij het Drentse dorpje De Punt in gijzeling hield. Achter hem zit Hendrien Maat: zij was 16 toen ze, onder andere door hem, werd gegijzeld in die trein. Kapers en gegijzelden van 1977 ontmoeten elkaar weer in het gebouw van de Tweede Kamer.

De geschiedenis van de Zuid-Molukse gemeenschap in Nederland is niet alleen een tragische maar, tot in de jaren zeventig van de 20ste eeuw, voor veel Nederlanders ook een onbekende. De jongens die met geweld hun politieke ideaal kracht willen bijzetten, doen dat voor de generatie van hun ouders. Veelal worden de acties uitgevoerd door jongeren die geboren en nog vaker getogen zijn in de Molukse woonoorden. Ze groeien er op onder tamelijk primitieve omstandigheden, nadat hun ouders daar voor een ‘tijdelijk’ verblijf zijn gehuisvest. Hun vaders, vaak ex-KNIL-militairen, zijn vanuit de Molukken in 1951 naar Nederland overgebracht en meteen daarna uit dienst ontslagen door de Nederlandse staat. Dat is wat de Zuid-Molukse jongeren beweegt om tot deze acties over te gaan.

Het is in 1977 niet de eerste keer dat Zuid-Molukse jongeren naar de wapens grijpen. Al in augustus 1970 is er een eerste actie: de woning van de Indonesische ambassadeur wordt dan een dag lang bezet. Indonesië geldt als de kwade genius: die houdt in hun ogen de Republiek der Zuid-Molukken bezet, waarom het hun allemaal te doen is.

De actie van 1970 lijkt niet geheel zonder resultaat te zijn, want de minister-president, Piet de Jong, zegt toe een gesprek te zullen aangaan met de president van de RMS in ballingschap, Johannes Manusama. Verbitterd bemerken de jongeren dat er van het dichterbij brengen van de RMS niet veel terecht komt. Daarom betrekken ze bij hun acties in december 1975 – de treinkaping bij Wijsster en de bezetting van het Indonesische consulaat in Amsterdam – voor het eerst ook burgers. Immers, die burgers steunen de Nederlandse regering, en de Nederlandse regering steunt hún strijd niet, zo is hun gedachtegang. Dus moet aan de gegijzelden duidelijk worden gemaakt waarom zij deze strijd voeren, in afwachting van de inwilliging van hun eis tot een vrije aftocht.

Bij deze acties hanteert de overheid voor het eerst een soort uitputtingsstrategie, die als Dutch approach bekend komt te staan. Na twee weken geven de kapers in Wijster en Amsterdam zich over. Wederom vindt daarna een gesprek plaats tussen Molukse leiders en de Nederlandse regering. Afgesproken wordt dan een gemengde Nederlands/Zuid-Molukse commissie in te stellen ten behoeve van de Molukse problematiek. Veel jongeren willen de resultaten van die commissie echter niet afwachten: in mei 1977 wordt opnieuw een trein gekaapt en tegelijk worden in een school in Bovensmilde meer dan honderd kinderen en hun leerkrachten gegijzeld. Na bijna drie weken worden beide acties met geweld

beëindigd. In maart 1978 vindt de laatste gijzeling plaats in het Provinciehuis in Assen. Omdat deze al na een dag met geweld wordt beëindigd kan die gelden als het Waterloo van de Dutch approach.

Het verhaal van de Molukse acties

Nederland schrok op van de Molukse acties. Groeperingen die geweld gebruiken om politieke doelen na te streven, dat past niet in Nederland. Daar bestond een traditie van consensus, van net zo lang praten tot iedereen een beetje zijn zin heeft. Nederland leefde intens mee met de gebeurtenissen en haalde opgelucht adem toen de treinkapers van 1975 zich overgaven – om weer evenzeer op te schrikken bij de volgende treinkaping in 1977, die nog langer duurde dan de eerste en helaas niet vreedzaam beëindigd kon worden. Het verhaal van de zes Molukse acties zal worden verteld aan de hand van de stukken van destijds, de visie van tientallen betrokkenen, en stukken uit archieven die pas na de eerste uitgave van dit boek beschikbaar kwamen.

De Zuid-Molukkers die de acties indertijd hebben uitgevoerd én overleefd, komen uitvoerig aan het woord over hun beweegredenen. Ook de gegijzelden vertellen in dit boek wat hen is overkomen toen zij op dat moment nietsvermoedend in de trein zaten of zich anderszins toevallig op het verkeerde moment op de verkeerde plek bevonden. Ook is gesproken met enkele nabestaanden van gegijzelden die bij een van de zes acties het leven hebben gelaten.

De gijzelingen trokken destijds veel belangstellenden. In 1977 vielen de Pinksterdagen in de periode van de gijzelingen en werd ‘treintje kijken’ een populair tijdverdrijf. Zelfs de latere minister Ard van der Steur behoorde tot de geïnteresseerden: in het genoemde Algemeen Overleg begon hij zijn beantwoording met het vermelden van een jeugdherinnering. Hij woonde toen in Haarlem en ging als 7-jarige met zijn ouders op de fiets naar de NS-werkplaats aldaar waar de trein na de kaping vijf maanden lang stond om te worden onderzocht en opgelapt.

Ook aan de kant van de overheid hebben velen zich intensief beziggehouden met de acties. Het garanderen van de veiligheid van haar inwoners is immers eerste prioriteit voor de staat. Betrokkenen van alle overheidsniveaus komen aan het woord in dit boek: ministers en ambtenaren in Den Haag, justitiële en plaatselijke autoriteiten en onderhandelaars in het beleidscentrum, alsmede eenheden van politie en krijgsmacht ter plaatse van de eigenlijke gijzeling. Allen zetten zich in om de gijzelingen tot een goed einde te brengen, tot en met het bevrijden van de gegijzelden (bij drie van de zes acties).

Vooraf de aanval op de bij De Punt gekaapte trein staat de laatste tijd weer volop in de belangstelling. Die aandacht werd in 2013 aangezwengeld door een on-

derzoek van Jan Beckers en Junus Ririmasse (zelf een van de kapers) naar de beëindiging van de gijzeling: 'Air Mata Kebenaran – Het drama van De Punt'. Op 13 juni vroeg de Tweede Kamer de regering om een reactie op de bevindingen van dat onderzoek. Die kwam op 9 oktober: minister Opstelten wees er toen kort op dat de regering al meteen in 1977 in de Kamer verantwoording had afgelegd. Dat bleek niet het goede antwoord: op 9 november volgde vanuit de Kamer een serie van 32 gedetailleerde vragen over de wijze waarop de gijzeling was beëindigd. Een ambtelijke werkgroep toog aan het werk om hierop een antwoord te formuleren, wat in november 2014 resulteerde in een uitgebreid rapport, voluit getiteld: 'Beëindiging van de gijzeling bij De Punt in 1977 – Verslag van een archiefonderzoek'. Na een schriftelijke vraag- en antwoordronde volgde op 16 april 2015 het (voorlopig?) slot in de vorm van het genoemde Algemeen Overleg.¹

Voor een goed begrip van de gebeurtenissen tijdens elk van de zes acties is het noodzakelijk steeds te weten tegen welke achtergronden deze plaatshad. Daarom gaan inleidende hoofdstukken steeds vooraf aan een beschrijving van de actie zelf. Zo ontstaat niet alleen een beeld van elk van de zes acties afzonderlijk, maar ook van de samenhang ertussen. Dat is het verhaal van de Molukse acties.

HOOFDSTUK I

De periode tot 1970

In de jaren zestig groeit in Drenthe een jongetje op. Hij heet Abé Sahetapy en woont in een van de zogeheten Zuid-Molukse woonoordn in die provincie: het kamp Schattenberg. Elk jaar rond 25 april merkt hij koortsachtige activiteit in het kamp. Abé:

Het hele kamp was in rep en roer rond 25 april. Je zag dan verschillende groepen mensen door het kamp marcheren. Naarmate die datum dichterbij kwam, liep men in kakipakken, met een blaasorkest erbij. Dan merk je dat er iets gaande is, maar goed: je vindt het gewoon al gezellig dat je achter de hele stoet mag meelopen. Aan tafel hoor je dat je ouders het erover hebben: ‘25 april, dan gaan we naar Den Haag.’ Je pikt dat gewoon op: o ja, die gaan naar Den Haag toe.

Pas later realiseert Abé zich waarom iedereen naar Den Haag gaat: daar wordt op die datum in de Houtrusthallen elk jaar het uitroepen van de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken of RMS herdacht. Abé wordt er in het kamp Schattenberg mee grootgebracht. Hij zal steeds meer doordrongen raken van dat Zuid-Molukse vrijheidsideaal, en dat zal dramatische gevolgen hebben als hij 22 is. Dan behoort hij tot een groep Zuid-Molukse jongeren die met geweld dat ideaal dichterbij willen brengen: Abé is een van de zeven mensen die in 1975 wereldgeschiedenis schrijven door een trein te kapen. Zij vinden dat nodig in de strijd voor de RMS. Maar wat houdt die strijd precies in? Waarom vinden Zuid-Molukkers die nodig? Wat heeft Nederland ermee te maken?

Het gebied der Zuid-Molukken, met onder meer de eilanden Ambon en Seram, maakte in 1950 net als nu staatkundig deel uit van de Republiek Indonesië, en dat is precies de reden van de jaarlijkse bijeenkomsten van de Zuid-Molukkers. Zij willen zich bevrijden van het juk van de Indonesische bezetter, om

ter plaatse hun eigen republiek te verwezenlijken. Indonesië voelt daar echter niets voor. Al in 1945 hebben Soekarno en Hatta de eenheidsstaat Indonesië uitgeroepen. Het centrale gezag van de nieuwe republiek lijkt daarmee op Java gevestigd te worden. Tot 1949 horen de Molukse eilanden bij wat Nederland tot dan nog als Nederlands-Indië beschouwt. Aan het eind van dat jaar wordt de soevereiniteit aan Indonesië overgedragen. Dat levert grote problemen op voor de Molukkers. Vooral de christen-Molukkers hebben in Nederlands-Indië een vooraanstaande rol gespeeld. Ze zijn over de hele archipel verspreid werkzaam geweest als onderwijzer, predikant, arts, bestuurder of als militair in het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL). Ze hebben zich altijd sterk verbonden gevoeld met Nederland en voelen zich om die reden ook wel wat verheven boven andere inlandse volkeren. Molukkers krijgen om die reden de bijnaam *Belanda Hitam*: 'zwarte Nederlanders'. En nu, met de onafhankelijkheid van Indonesië, dreigen de Molukkers hun relatief bevoorrechte positie in het eilandrijk in één klap kwijt te raken.

Tijdens de zogeheten Rondetafelconferentie van 1949 zijn er afspraken gemaakt over de staatsvorm waaronder Nederlands-Indië verder zal gaan: een federatie, met deelstaten die enige autonomie krijgen. De Zuid-Molukse eilanden komen onder de deelstaat Oost-Indonesië te vallen. Dit federatieve verband wankelt echter al als het nog maar amper bestaat.¹

Dat baart de Zuid-Molukkers grote zorgen. Op 25 april 1950 proclameren ze hun eigen Republiek der Zuid-Molukken (RMS), op Ambon. Vanaf de zomer van 1950 bezet het Indonesische leger van Soekarno eilanden rondom Ambon, in de hoop een confrontatie met de hoofdmacht van de RMS te ontlopen. Op 28 september 1950 landt het Indonesische leger echter toch op Ambon. Gerekend wordt op een strijd van drie à vier dagen, maar in werkelijkheid is het eiland pas na twee maanden onder Indonesische controle. Het RMS-leger wijkt al snel uit naar Seram; begin december 1950 volgt de RMS-regering. Daar volgt een guerrillastrijd die nog dertien jaar zal duren, onder aanvoering van de president van de RMS, mr.dr. Chris Soumokil. Militair had die weinig te betekenen, geïsoleerd als men daar was, maar voor de deelnemers aan de oorlog daar wordt dit een heroïsche tijd. Wie 'de oerwouden van Seram' heeft meegemaakt wordt nog tot in lengte van jaren als held beschouwd in de Molukse gemeenschap.

De Nederlandse regering komt steeds meer met de RMS-kwestie in haar maag te zitten. Dat de Indonesische federatie al snel wordt omgevormd tot een eenheidsstaat beschouwt Nederland weliswaar als strijdig met de geest van de Rondetafelconferentie, maar het uitroepen van de RMS evenzeer. Nederland probeert zich weliswaar sterk te maken voor het overeengekomen zelfbeschikkingsrecht (hetzij autonomie, hetzij onafhankelijkheid), maar hoopt vooral dat

Indonesië genoeg autonomie aan Ambon geeft om de behoefte aan losmaking uit het staatsverband te onderdrukken. De verovering van Ambon wijst echter op hele andere plannen van Indonesië.

Er ontstaat vooral een probleem voor de Molukkers die steeds in dienst zijn geweest van het KNIL. Want met Nederlands-Indië moet ook het KNIL ophouden te bestaan. 26 juli 1950 (zeven maanden na de soevereiniteitsoverdracht) is de daarvoor geplande datum. Als de RMS wordt uitgeroepen, en ook nog tijdens de Indonesische verovering van Ambon, bevinden de meeste Molukse KNIL-militairen zich nog verspreid over de Indonesische archipel. Zij hebben het recht om zelf te bepalen waar zij zich willen vestigen bij demobilisatie. In oktober 1950 wachten er nog ongeveer 3750 Molukse ex-KNIL-militairen op afvloeiing op Ambon. De Nederlandse regering heeft geprobeerd hen naar Ambon over te brengen, maar dat weigert Indonesië: het land heeft er geen belang bij om zo de RMS versterkt te zien. Maar zodra Indonesië heer en meester is op Ambon, willen omgekeerd de ex-KNIL-lers niet meer daar afvloeien. Ook afvloeiing naar het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea komt niet in aanmerking: dat ligt dicht bij Seram, en Indonesië wil dat gebied later nog kunnen veroveren.

Omdat de deadline van 26 juli nadert, wordt op 14 juli overeengekomen dat de nog niet afgevloeide militairen de status van militair van de Koninklijke Landmacht (KL) krijgen: tijdelijk, om het dienstverband ordelijk af te wikkelen. Omdat hun aanwezigheid tot spanningen met Indonesische militairen leidt, worden zij in augustus samengetrokken in een vijftal kampen op Java. Het dagelijks leven daar lijkt nog op een militair bedrijf, maar het is een leger zonder doel geworden. De kampen worden bewaakt door Nederlandse militairen, als buffer tussen de Molukse militairen en de Indonesische omgeving.

Een delegatie onder aanvoering van sergeant-majoor F.A. (Etty) Aponno wordt naar Nederland gestuurd om voor de belangen van de Molukse achterban op te komen. Als de Nederlandse regering probeert om de Molukse militairen alsnog op door Indonesië gecontroleerd gebied te demobiliseren, spant de delegatie-Aponno een kort geding tegen de Nederlandse staat aan en wordt glorieus in het gelijk gesteld, tot op het hoogste niveau (in cassatie bij de Hoge Raad). Het Hof oordeelt in hoger beroep dat Nederland niet

tot zijn eigen leger behorende militairen met huisvrouw en kinderen tegen hun uitdrukkelijke wens, zonder enige waarborg, weerloos [mocht uitleveren] aan een hun vijandelijke Staat, van wie zij met reden represailles tegen hun vrijheid en leven hebben te vrezen.²

De enige oplossing die zo over lijkt te blijven, is tijdelijke overbrenging naar Nederland. Als het Nederlandse kabinet daartoe uiteindelijk besluit, ontstaat een andere kwestie die de gemoederen decennialang zou bezighouden: kwamen de Molukkers op dienstbevel naar Nederland (zoals zij meenden), of was het hun vrije keuze (zoals Nederland lange tijd stelde)?

Smeets en Steijlen beschrijven de treurige geschiedenis rond het gesol met de Molukse ex-KNIL-militairen nauwgezet. Bij hun overbrenging staat niet een goede bestemming voor deze groep voorop, maar het – letterlijk – weg krijgen van het Ambonese probleem uit Indonesië. Zij worden aanvankelijk voor de keus gesteld om af te vloeien in Indonesië of tijdelijk naar Nederland te komen. Vooralsnog weigerden ze te kiezen. Op 12 februari 1951 spreekt minister Liefstinck (PvdA) zich in de ministerraad uit tegen het geven van een dienstbevel: ‘Zij kunnen dan allerlei eisen stellen nopens hun positie en behandeling.’³ Ook zijn partijgenoot, minister-president Drees, vindt een dienstbevel niet wenselijk, maar dat zullen de Molukkers wel krijgen als ze blijven weigeren een keus te maken. Smeets en Steijlen maken een onderscheid tussen de door de Molukkers beleefde werkelijkheid (het was een dienstbevel, want de opties demobilisatie in Indonesië of overgang naar het Indonesische leger waren al lang afgefallen) en de administratieve werkelijkheid. Maar zelfs volgens die laatste is van twee transporten naar Nederland komen vast te staan dat er een formeel dienstbevel gegeven is voor inscheping. Tussen 20 februari en 25 mei 1951 vertrekken twaalf transporten naar Nederland, met totaal ongeveer 12.500 ex-KNIL-militairen en hun gezinnen aan boord, voor een reis van een maand naar Nederland via het Suezkanaal. Dat de Nederlandse regering lang betoogd heeft dat het vertrek van deze Molukkers wél vrijwillig was, maakt dit tot een weinig fraaie episode in de vaderlandse geschiedenis.

De minister-president van toen, Drees, heeft op de komst van de groep Zuid-Molukkers teruggeblikt ten tijde van de eerste treinkaping, in Wijster, in december 1975. Hij zei toen o.a.:

Wij waren gedwongen ze te laten komen. En hoe konden wij weten of ze terug zouden kunnen gaan? Wat ons betreft mogen ze teruggaan. Maar ze willen alleen terug als daar de Republiek der Zuid Molukken is. Daar kunnen wij niet voor zorgen. Ze worden hier uitstekend behandeld, laten we dat goed begrijpen. Ze zijn hier zeer royaal ontvangen en er is bijzonder goed voor ze gezorgd.⁴

Op hoe uitstekend en royaal de ontvangst en de behandeling was, zal hierna verder worden ingegaan.⁵

De aankomst in Nederland is al een koude douche: de ex-KNIL-militairen krijgen tot hun verbazing in het demobilisatiecentrum in Amersfoort een ontslagbrief overhandigd en zijn daarmee militair-af. Het kabinet besluit welbewust om hen dat pas hier te vertellen, om te voorkomen dat ze weigeren in te schepen. Deze groep wil helemaal niet demobiliseren in Amersfoort, maar op Ambon. Er wordt dan ook door velen verbaasd en boos gereageerd op het ontslagbriefje dat hen overhandigd wordt.

De besluitvorming hierover in het Nederlandse kabinet verloopt erg rommelig. De ministerraad komt er op 19 februari 1951 niet uit en stelt een ambtelijke commissie in, die er abusievelijk van uit gaat dat de ex-KNIL-lers bij aankomst burger zullen worden. Belangrijke overweging daarbij is voor de commissie dat de Molukkers hier eigenlijk niet hadden mogen komen, hier niet horen te blijven, en nu ze er eenmaal zijn zo snel mogelijk weer terug moeten. 'Menselijk en bestuurlijk falen', citeren Smeets en Steijlen met instemming.⁶

De huisvesting in Nederland vindt plaats in geïmproviseerde kampen, zogeheten woonoorden. Het zijn voormalige werkkampen, kazernes en kloosters. In Nederland heerst woningnood en het verblijf is immers maar tijdelijk, zo is de gedachte. Nog in 1969 vindt de hoogste ambtenaar van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) dat het beleid gericht moet blijven op terugkeer naar Indonesië. Ook Molukkers zelf gaan overigens uit van een tijdelijk verblijf, tot zij kunnen terugkeren naar hun onafhankelijke republiek Maluku.

Drie weken voor aankomst van de eerste boot is nog maar de helft van de benodigde woonruimte beschikbaar, daarom worden ook twee voormalige Duitse kampen (in Vught en in Westerbork) als woonoord geschikt gemaakt. Westerbork wordt omgedoopt tot Schattenberg. Naast de al genoemde Abé komt ook Tete Siahaya daar terecht, later deelnemer aan de eerste van de zes grotere Molukse acties. Tete:

Er was niemand die tegen je zei: hier hebben de Duitsers iedereen verzameld en op transport gesteld naar Duitsland. Dat moest je zelf ontdekken; mensen kwamen daar natuurlijk wel achter. Met name in Vught was het niet prettig. Je had verhalen van geestverschijningen, van mensen die daar de dood hadden gevonden en waarvan hun geest daar nog rondwaarde. Je voelde de aanwezigheid van geesten van mensen die niet op een normale manier aan hun eind zijn gekomen, en dat bepaalde toch het geestelijke leven in zo'n kamp. De situatie in de jaren vijftig was natuurlijk ook anders dan nu. Nu gooien ze er psychiaters tegenaan om

iedereen in de watten te leggen, maar toen was het zo van: dit krijg je, en je moet het er maar mee doen.

De rechtspositie van de groep ex-KNIL-militairen wordt door dit alles onduidelijk. Formeel hebben zij met de soevereiniteitsoverdracht de Indonesische nationaliteit verkregen, maar die wijzen ze af, dat is de vijand: ze willen staatsburgers van de RMS zijn. De Nederlandse overheid wil voorkomen dat een sluitende regeling de kans op een permanent verblijf in Nederland vergroot. Indonesië houdt ook de verplichting de Molukkers terug te nemen, vindt de Nederlandse regering. Nu ze uit militaire dienst zijn ontslagen, neemt de overheid wel de verzorging van de ex-militairen en hun gezinnen op zich. Smeets en Stijlen geven een genuanceerd antwoord op de vraag of zij al dan niet mochten werken, maar feit is dat het Rijksarbeidsbureau wel degelijk heeft geprobeerd de mogelijkheden te beperken dat de Molukkers de arbeidsmarkt zouden betreden.⁷ Tete schetst de situatie in de woonoorden in de eerste jaren:

Tot en met 1956 werden de Molukse mannen niet geacht te werken, omdat ze onder de zorg van de staat vielen. Ze werkten wel af en toe hoor; dat was vaak zwart werk bij de boeren. Aardappelen rooien en zo. Dat deden ze om het wat beter te hebben, want voor de rest leefden ze van die drie gulden zakgeld in de week. Dat is niet veel.

Het leven in een woonoord

De patstelling is bij aankomst ontstaan: de Zuid-Molukkers willen pas terugkeren als hun onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken werkelijkheid is geworden, maar Nederland beschouwt dat als een zaak van Indonesië. In de woonoorden leren de bezoekers Nederland kennen. In haar mooie roman *Gesloten koffers* beschrijft Sylvia Pessireron hoe zij hier voor het eerst sneeuw zien, of bij een winkel maar weer weggaan als de deur dicht is: ze zijn gewend dat die open staat als de winkel open is. De bewoners van de woonoorden vinden het ook niet nodig om zich veel te bemoeien met de Nederlandse samenleving: ze zijn hier immers maar tijdelijk?

De woonoorden worden in feite kleine stukjes Ambon en Seram en er wordt geleefd in de bijbehorende Zuid-Molukse cultuur. De kinderen vinden het aanvankelijk vaak helemaal niet zo gek om daar op te groeien. Abé:

Als kind had je daar heel veel vrijheid. Het was een bosrijke omgeving, je kon er heerlijk spelen met je vriendjes. Intussen kreeg ik wel een strenge

opvoeding. Als kind heb je te luisteren naar je ouders, dat is bij ons altijd de stelregel geweest, en eigenlijk ook bij andere gezinnen in het kamp. Mijn vader was ook een ex-KNIL-militair, hij was streng, en hield ons erg kort waar het ging om de hoofdthema's: het belang van het geloof, het respecteren van ouderen, en het belang van je schoolopleiding.

In de woonoorden wonen de gezinnen meestal in barakken, waarin een heel gezin vaak één kamertje heeft. Tete beschrijft de nogal militaire sfeer in het woonoord:

Behalve de wapens die onze ouders in Indonesië droegen, was er helemaal geen verschil. Er was een kampbeheerder, en de hiërarchie van rangen hielden ze aan. Er was iedere ochtend appèl. Dat kwam natuurlijk doordat ze zich nog steeds soldaat voelden, ondanks het feit dat ze bij aankomst middels een A4'tje werden ontslagen uit het leger. Het eten in het kamp kwam uit een gaarkeuken. Je moest je pannen iedere ochtend bij de gaarkeuken neerzetten en ze 's middags ophalen. Eén keer in de zoveel maanden kreeg je bonnen voor kleding en schoeisel, dan kon je gaan uitzoeken wat je wilde hebben.

De gehoopte tijdelijkheid van het verblijf is er zichtbaar. Abé:

Dat tijdelijk karakter zag je in de vorm van de hutkoffers die in de hoek stonden. Die symboliseren dat tijdelijk verblijf: ze staan klaar. Er zitten kleren in die er nog nooit zijn uitgehaald. Met het idee: als we naar huis gaan, dan trekken we die kleren aan. Kakipakken, sarongs, dat soort dingen zaten in die koffers.

De kinderen van het kamp krijgen in de loop van de jaren met de paplepel ingegoten dat op een dag het hele gezin zal teruggaan naar de Molukken, waar het uiteindelijk toch beter is dan in dat koude Holland. Abé:

Het frappante is: als ik vroeger iets tekende, dan tekende ik een eiland. Gewoon, uit de verhalen die ik van mijn ouders hoorde toen ik klein was. Ik tekende een eiland, met palmbomen. Palmbomen kwamen altijd voor in onze tekeningen. Je weet niet anders uit de verhalen van je ouders dan dat Ambon een exotisch eiland is, met palmbomen, zon, en witte stranden.

Tete woonde na Schattenberg ook in het woonoord Lunetten in Vught:

Het leven speelde zich af rond de potkachel. Voor eten waren we aangevoerd op de gaarkeuken. Warm water was er bijvoorbeeld niet. Dat werd gewoon opgewarmd in zinken teilen. Als we in bad moesten, wat hooguit één keer in de week gebeurde, werd de zinken teil op een kookplaat gezet, en werd het water net zolang gekookt tot het heet genoeg was om iedereen een wasbeurt te geven. Nou ja, degene die dan aan het eind van de rij is, die komt er eerder vuiler uit dan schoner, maar het was niet anders.

Elk kamp is zo eigenlijk een gemeenschap op zichzelf. Er is in de grotere woonoorden vaak een kerkbarak, een schooltje en een ziekenhuisje. De gemeenschap is erg hecht. Is er een trouwerij, dan wordt die door het hele kamp meegevierd. Is er een begrafenis, dan rouwt het hele kamp mee met de nabestaanden. En nadert 25 april, dan is het een drukte van belang om de proclamatie van de RMS te herdenken.

Een zelfgekozen isolement?

Was het niet beter geweest om de Zuid-Molukkers vanaf hun komst hierheen beter te laten integreren in de Nederlandse samenleving, om zo misschien ook radicale ideeën over de RMS beter te kunnen temperen? Huisvesting bij particulieren was door het kabinet even overwogen, maar afgewezen.⁸ De woonoorden waren gekozen vanwege de veronderstelde tijdelijkheid, maar die woonsituatie bevorderde natuurlijk ook de hechtheid van de afzonderlijke gemeenschappen. Die hechtheid werd een kenmerk: toen er sprake was van de verhuizing van woonoorden naar normale woonwijken, vanaf de jaren zestig, wilden de Molukkers veelal bij elkaar blijven wonen. In veel plaatsen in Nederland verrezen hiervoor dan ook aparte woonwijken – met huizen van vaak slechte kwaliteit, vermelden Smeets en Steijlen.⁹

Zij gaven hun studie de toepasselijke titel 'In Nederland gebleven'. Ze concluderen dat van de 12.500 Molukkers die in 1951 naar Nederland kwamen, de overgrote meerderheid hier gebleven is. Pas eind jaren zeventig werd de gedachte losgelaten hier tijdelijk te zijn. Pas daarna werd gewerkt aan integratie: dertig jaar na aankomst. Inmiddels zijn er, schatten zij, 42.000 Molukse Nederlanders. Die hebben weliswaar een andere geschiedenis dan Nederlanders, maar die staat niet meer helemaal haaks op de Nederlandse geschiedenis.¹⁰

Hier wordt de draad van de tijd na de komst van de eerste generatie in 1951 verder opgepakt. Weliswaar werden de Molukkers in woonoorden gehuisvest, maar betekent dat ook dat het onvermijdelijk was dat er weinig contact was tussen hen en de Nederlandse samenleving om hen heen? Han Kapsenberg vindt van

niet. Als hoofd van de afdeling Molukkers van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk is hij in de jaren zeventig verantwoordelijk voor het welzijn van de Zuid-Molukkers. Hij heeft in die tijd zelf intensief contact met de Molukse gemeenschap, en leert over hun voorgeschiedenis. Kapsenberg:

De Molukse gemeenschap is een buitengewoon interessante, vriendelijke gemeenschap. Het had ook eigenlijk wel iets tragisch: die mensen zijn ergens terechtgekomen, en waar moeten die nou hun toekomst zoeken. En de manier waarop door de buitenwereld tegen die gemeenschap werd aangekeken, vond ik ook altijd iets tragisch hebben. Mensen waren meestal wat verstopt aan de zijkant, hetzij in barakken, hetzij in een wijk die dan vaak nog erg apart was. Er was eigenlijk in Nederland ook niet bekend hoe die gemeenschappen nou in elkaar zaten. Men had vaak nog de gedachte dat die mensen toch wel een keer terug naar Indonesië zouden gaan. Zelfs de burgemeesters van de gemeenten met een woonoord vonden dat veelal. Het viel ons in die tijd op dat in heel veel gemeenten de burgemeesters niet het besef hadden dat Molukkers die bij hen in de gemeente woonachtig waren, gewoon ingezetenen van hun gemeente waren.

Dat zou bijvoorbeeld misschien de burgemeester van de gemeente waaronder het woonoord Schattenberg valt zich aan kunnen trekken. Dat ligt in de buurt van Hooghalen in de toenmalige gemeente Beilen. Auke Beckeringh van Rhijn is in 1963 burgemeester van deze gemeente geworden, en zal in die functie in 1975 plotseling indringend te maken krijgen met de Molukse problematiek: de eerste treinkaping vindt plaats op het grondgebied van zijn gemeente. Beckeringh van Rhijn:

Bij mij in de gemeente zaten ze in een kamp in Hooghalen. Dat ik me daar als burgemeester eigenlijk niet mee bemoeide, ja, dat klopt eigenlijk wel. Maar hoe kwam dat: het is een vrij gesloten gemeenschap. Je had nooit enig contact met ze, als je het probeerde werden ze dat ook af. Ik denk dat in mijn gemeente de integratie van die mensen ook moeilijk geaccepteerd zou zijn, en ik vraag me ook af of die mensen uit die kampen dat zelf gewild zouden hebben.

Tijdelijk duurt langer en langer

Pas als het tijdelijk verblijf al vijf jaar duurt, verandert er iets in de rechtspositie van de Molukkers. Zij moeten dan in beginsel zelf in hun onderhoud gaan

voorzien. In de praktijk zijn veel Molukkers inmiddels gaan werken; aan deze dubbele beloning kan wel een einde worden gemaakt, meende het kabinet. Deze zogeheten zelfzorgregeling veroorzaakt een schokeffect en roept fel verzet op bij de Molukkers: hiermee ontloopt de regering weer haar verantwoordelijkheid, vinden zij. Ze vinden dat ofwel hun militaire status van voor juli 1950 hersteld moet worden, ofwel dat de speciale relatie met de staat der Nederlanden vanaf hun komst in 1951 gehandhaafd moet blijven.¹¹ Tete:

Het besef dat een terugkeer naar de Molukken er voorlopig niet in zat, begon door te dringen toen de zelfzorgregeling inging in 1956. Toen kregen onze ouders te verstaan dat ze vanaf dat moment voor zichzelf moesten zorgen. De gaarkeukens werden afgeschaft, ze moesten maar een baan gaan zoeken om hun gezin te voeden. Toen pas gingen ze beseffen dat hun verblijf hier wel eens langer kon duren dan die zes maanden. Nou ja, toen waren er natuurlijk ook al jaren verstreken.

De kinderen van het kamp zien hoe hun ouders een baantje gaan zoeken. De trots van de ouders wordt ook hiermee weer ernstig gekrenkt. Velen zetten het werk dat ze al hadden voort, en houden daarnaast een functie in het kamp. Abé:

Mijn vader werd fabrieksarbeider in een blikkenfabriek in Hoogeveen. Na het werk ging hij naar zijn moestuin. Voor de rest knipte hij nu en dan de haren van de mensen in het kamp, want zijn hobby was om kapper te zijn.

Intussen zien veel van de ouders van de opgroeiende kinderen met pijn in hun hart dat ze nog steeds maar niet terug kunnen keren naar huis. Tete ziet het aan zijn vader. Tete:

Mijn vader had veel last van heimwee... iedere keer als er een brief kwam vanuit de Molukken, dan was hij die dag niet aanspreekbaar. Dan was hij ook stiller dan normaal. Sinds 1973 is mijn vader bijna jaarlijks teruggekeerd, dat was inderdaad heimwee. Later begrepen we dat hij eigenlijk maar één wens had, en dat was om te sterven op de Molukken... En dat is hem uiteindelijk ook gelukt.

In 1957, als het tijdelijk verblijf inmiddels al zes jaar duurt, wordt van regeringswege een commissie onder leiding van de sociaal-democrate Hilda Verwey-Jonker ingesteld. Zij is ook lid van de Eerste Kamer en is in maart 1955 de eerste die daar in de openbare vergadering de kat de bel aanbindt: ze stelt

dat gezocht moet worden naar een praktische oplossing die tegelijkertijd voor Nederland eervol is, die de volle erkenning inhoudt van de diensten die in het verleden door deze groep aan Nederland zijn bewezen, en die tegelijkertijd aan alle betrokken hoop biedt voor de toekomst.¹²

Haar betoog wordt ondersteund door andere senatoren en zet een kentering in het overheidsbeleid in. In 1957 benoemt Marga Klompé als minister van CRM haar tot voorzitter van een commissie die moet adviseren over de maatschappelijke problemen van de Molukkers. De centrale aanbeveling van dat rapport, dat uitkomt in 1960, luidt dat ten behoeve van de integratie de Molukkers van woonoorden moesten worden overgebracht naar speciaal voor hen te bouwen woonwijken in Nederlandse gemeenten. Ook de Tweede Kamer ging minister Klompé nu onder druk zetten. J.H. (Johan) Scheps, christelijk sociaal-democraat en een markant en welsprekend Kamerlid, deed dat in december 1960 in schrille bewoordingen. Hij was twee dagen eerder in het grootste woonoord geweest, Lunetten in Vught, en donderde in de Kamer: 'Deze huisvesting spot met de menselijke normen en brengt de goddelijke normen in ernstig gevaar!'¹³ De minister legde uit dat zij deed wat ze kon. In de praktijk bleek echter dat bewoners verhuizing naar een woonwijk, zelfs naar een Molukse wijk, zagen als het opgeven van hun droom om ooit terug te keren naar een vrije en onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken. Het woonoord Lunetten werd ook pas in 1989 gesloten, na jarenlange moeizame onderhandelingen tussen de regering, de gemeente Vught en de Molukse bewoners. Alleen de kerkbarak is blijven staan, en maakt nu onderdeel uit van het Nationaal Monument Kamp Vught.

Het huisvesten van Molukkers in speciaal voor hen gebouwde wijken is ook om andere redenen complex. Zo vallen deze huizen buiten de normale contingenten nieuwbouw op grond van de Woningwet, omdat ze voor een specifieke groep bestemd zijn. Het Rijk (de dienst Domeinen) ging de wijken daarom zelf bouwen, maar dat bracht met zich mee dat er elk jaar gekeken moest worden of er geld was. Het hoofd van de afdeling Molukkers van CRM, J. (Jan) de Winter, daarover in terugblik:

Domeinen, dat was een klote-huisbaas. In zo'n woning, daar zou je van verdriet niet willen wonen, met al die ellende die je ermee hebt: lekkage, onderhoud en wat al niet. Die huizen waren niet goed gebouwd en op de allergoedkoopste manier.¹⁴

Ook wilden lang niet alle gemeenten zulke woonwijken hebben. Zo zag de burgemeester van Beilen, met het woonoord Schattenberg, een Molukse woonwijk niet zitten. Beckeringh van Rhijn: